

УДК 398.3:7.046:811.161.3'373.22:523.42

Міфасемантычныя аспекты сакральнага храноніма “Зара-зараніца” (час Венеры) у працэсе касмізацыі хаосу

Катовіч А.В.

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў”, Мінск

Традыцыйная парадыгма этнакультурных даследаванняў, разглядаючы метрарытмічную мадэль касмічнага года і сутачнага парадкавання часу, як правіла, вылучае чатыры фазы, якія ўтвараюць у сістэме каштоўнасцей арыентацый дзве бінарныя апазіцыі: усход – захад і поўнач – поўдзень. У артыкуле ўпершыню звернута ўвага на тое, што ў народнай свядомасці вылучалася яшчэ адна структурная адзінка часу – тая працягласць, калі на ранішнім небасхіле з’яўлялася зорка Венера, якая ў міфапаэтычнай спадчыне атрымала паэтычную назву “Зара-зараніца”. Разглядаюцца шматлікія міфасемантычныя аспекты гэтага сакральнага храноніма ў міфапаэтычнай і рытуальна-абрадавай спадчыне беларускага народа, якія даюць падставы сцвярджаць, што час Венеры суадносіцца з працэсам касмізацыі хаосу. Менавіта таму час ранішняй зоркі шырока выкарыстоўваецца ў народнай медыцыне для пазбаўлення ад захворванняў. Архаічныя па сваім паходжанні замовы, якія з’яўляюцца адлюстраваннем першааснага касмаганічнага міфа, пазіцыянуюць Зару-зараніцу як першатворцу нябеснага святла, жонку бога Сонца. Адзначаецца, што постаць Зары-зараніцы ў беларускай этнакультурнай спадчыне палягае ў плоскаці міфалагічных традыцый шматлікіх індаеўрапейскіх народаў.

Ключавыя словы: структура сутак, пачатак, міфалагема “Зара-зараніца”, сакральны час, касмізацыя хаосу, міфасемантычныя аспекты.

(Искусство и культура. – 2023. – № 4(52). – С. 57–61)

Myth and Semantic Aspects of the Sacred Chrononym “Zara-Zaranitsa” (Venus Time) in the Process of Cosmization of Chaos

Katovich A.V.

Education Establishment “Belarusian State University of Culture and Arts”, Minsk

The traditional paradigm of ethnocultural research, considering the metrorhythmic model of the cosmic year and the daily ordering of time, as a rule, identifies four phases that form two binary oppositions in the system of value orientations: East – West and North – South. For the first time, the article draws attention to the fact that another structural unit of time stood out in the popular consciousness – the duration when the star Venus appeared in the morning sky, which in the mythopoetic heritage received the poetic name “Zara-Zaranitsa”. Numerous mythosemantic aspects of this sacred chrononym in the mythopoetic and ritual heritage of the Belarusian people are considered, giving grounds to assert that the time of Venus correlates with the process of cosmization of chaos. That is why the time of the morning star is widely used in folk medicine to get rid of diseases. Archaic in their origin conspiracies that are a reflection of the primary cosmogonic myth, they position Zara-Zaranitsa as the first creator of the heavenly light, the wife of the Sun god. It is noted that the figure of Zara-Zaranitsa in the Belarusian ethno-cultural heritage lies in the plane of the mythological traditions of many Indo-European peoples.

Key words: the structure of the day, the beginning, the mythologeme “Zara-Zaranitsa”, sacred time, cosmization of chaos, mythosemantic aspects.

(Art and Cultur. – 2023. – № 4(52). – P. 57–61)

Рух Зямлі вакол сваёй восі задаў адзін з найважнейшых для чалавека часовых параметраў – працягласць даўжынёй у суткі, структурная праекцыя якіх цалкам паўтарае касмічны год. Гэтаксама, як і цыкл Сонца, суткі маюць складаную ўнутраную структуру,

кожны элемент якой атрымаў разгорнутае па шкале каштоўнасцей і дэталізаванае сацыя-прагматычнае асэнсаванне.

Мэта артыкула – прааналізаваць міфасемантычныя аспекты сакральнага храноніма “Зара-зараніца” (час Венеры) у міфапаэтычнай

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: ksuscha90@mail.ru – А.В. Катовіч

і рытуальна-абрадавай спадчыне беларускага народа як структурнага элемента сутачнага ўпарадкавання часу, звязанага з касмізацыяй хаосу.

У этыялагічных легендах суткі як часавая адзінка распадаюцца на бінарныя супрацьлегласці: “Бог стварыў дзень і ноч з двух клубкоў, звязаных адзін з адным: калі ён адматваў ад белага клубка, быў дзень, а калі ад чорнага – ноч; калі Гасподзь з чорнага клубка намотваў на белы, дзень памяншаўся, а ноч становілася даўжэй і наадварот...” [1, с. 217]. Тая ж прыродная раўнавага дзвюх адзінак аднаго цэлага адлюстравана ў загадцы “Прыйшла чорная карова, усіх людзей папарола; прыйшоў белы бык, пад вакно нік, усе людзі паўставалі” [2, с. 61–63].

Разам з тым у структуры сутак выразна вылучаюцца чатыры парогавыя становішчы (ўсход сонца, яго захад, поўнач і поўдзень) і столькі ж прамежкавых адрэзкаў часу, якія месцяцца паміж згаданымі пераходнымі кропкамі. Гэтыя чатыры знакавыя моманты сутачнага колазвароту ўтвараюць дзве бінарныя апазіцыі, кожная з якіх факсіруе ў сабе часавыя палюсарныя супрацьстаянні і ўвасабляе зместавую паўнату гэтых супрацьлегласцей – цэласнасць і непадзельнасць маркіроўкі пачатку і завяршэння светлавой часткі сутак.

Малюнак. Палярызацыя структурных адзінак сутак

Аднак пры гэтым трэба адзначыць, што ў працоўнай дзейнасці чалавека каштоўнасная перавага аддавалася пачатку дня, які разгортаў комплекс практыкаарыентаванай падзейнасці. Заканчэнне дня, як і завяршэнне каляндарнага года, пазіцыяніравалася як неабходнасць згортвання надзённых спраў, таму ў аксіялагічным плане вылучалася значнай колькасцю сацыякультурных абмежаванняў.

Каштоўнасныя характарыстыкі структурных адзінак сутак шырока адлюстраваны ў народнай парэміялогіі: “Хто рана ўстае, таму Бог дае”, “Вутра вечара мудраней”, “Вечар смутны –

вутра радаснае” [3, с. 90]. У прыказцы “Ноч – маці, дзень – мачаха, вечар – залойка, раніца – ятроўка” [3, с. 91] аксіялагічная статуснасць кожнага элемента сутачнай структуры падаецца праз культурны код сваяцка-роднасных узаемаадносін, пры гэтым адзначаецца наяўнасць чатырохтактнай мадэлі структуравання сутачнага часу. М.І. Талстой сцвярджаў, што кожная структурная адзінка сутак мае два бакі асэнсавання: уласна прыродны пачатак і сацыякультурную складовую: “... калі замкнёнае гадавое кола і кола сутак... выключна прыродная з’ява, то дзяленне гэтых колаў на адрэзкі часу, перыяды – справа розуму, успрымання і вопыту чалавечага” [4, с. 27].

Час Венеры як структурная адзінка сутачнага колазвароту. Уважлівае знаёмства з паэтыкай самага архаічнага жанру беларускага фальклору – замовамі – пераканаўча сведчыць аб тым, што ў структуры сутак нашы продкі вылучалі яшчэ адну часавую працягласць, якая (як і чатыры папярэднія) цалкам суадносилася з касмічнай падзейнасцю. Працытуем некалькі ініцыяльных формул замоў, якія сталі ўстойлівым элементам (стэрэатыпам) абрадавага арнаменту сакральных тэкстаў: “Стану я рана, умыюся бела, памалюся Богу верна, выйду я ў чыстае поле, гляну пад вутранюю зару на калянь-мора...” [5, с. 146]; “Першым разам, Гасподнім часам, ранняя зарніца, Гасподняя памашніца, стань жа на помач рабу Божаю...” [5, с. 174]; “Святая Гасподня, вялікая зара-зараніца, рабы Божай Дар’і памашніца...” [5, с. 127]. “Зоры-зараніцы, Гасподнія памашніцы, памагалі Богу, памажыце і мне” [5, с. 318].

У традыцыйнай свядомасці беларусаў шырокае адлюстраванне атрымалі ўяўленні, што кожная складовая з гэтай пары сутак – дзень і ноч – знаходзіцца пад уплывам адпаведнага нябеснага свяціла. Загадка выразна ўказвае на гэтую космапланетарную суаднесенасць: “Што гэта за вочы: адно свеціць удзень, а другое ўночы” (Сонца і Месяц). Логіка планетарнай сузалежнасці вымярэння (або суаднесенасці) часу падказвае, што і той паэтычны хранонім, які атрымаў назву “Зара-зараніца”, павінен быць звязаны / сінхранізаваны з адпаведным нябесным аб’ектам – “свяцілам”. Астранамічныя даведнікі ўказваюць на тое, што нябесным адпаведнікам Зары з’яўляецца планета Венера, якую паэты, у тым ліку і знакаміты М. Багдановіч, лічаць зоркай. Венеру – другую па аддаленасці ад Сонца планету, дзякуючы яе масе і памерам, астралагі назвалі “сястрой зямлі”. У сувязі з тым, што яна па арбіце рухаецца хутчэй, чым Зямля, за планетай

зямляне назіраюць двойчы: незадоўга да ўзыходу або праз некаторы час пасля захаду сонца – “ранішняя” і “вячэрняя” зорка: “Я сваю скаціну загаварываю дзвёмі зарамі – ранняй і вячэрняй...” [5, с. 71]. У казцы галоўны герой атрымлівае параду ад “трох пустэльнікаў”: “А ў трэці раз ты скакнеш і ўхваціш Жарптушку за хвост і вырвеш тры пяра... У цара карослівыя лошадзі... ты вазьміся гэтых конай лячыць ... зарою вячэрняю і вутранняю” [6, с. 450–451].

На тое, што “зоры-зараніцы” вылучаюцца ў асобную часавую працягласць, якую мы называем “час Венеры”, непасрэдна ўказваюць тэксты замоў, якія задаюць космапланетарны строй і пазіцыянуюць непасрэдную суаднесенасць прасторава-часовага кантынума зямлян з нябеснымі аб’ектамі: “Стану я пад ясным небам, пад яснымі зарамі, перад дробнымі звяздамі, перад жаркім сонцам і ясным месікам і нябеснаю калясніцаю” [5, с. 149]. Фрагмент замовы пераканаўча сведчыць, што нашы продкі выдатна ведалі паднябесны парадак. Пералік аб’ектаў прыродна-касмічнай суаднесенасці з рознымі сферамі жыццядзейнасці чалавека вычарпальны, структурна ўпарадкаваны: неба, зоркі, Сонца, Месяц, Млечны Шлях. Такім чынам, сутачны час, які выразна суадносіцца з рухам Сонца, Зямлі і фазамі Месяца, утрымлівае ў сабе яшчэ адзін унікальны сегмент, які звязаны з іерафаніяй Венеры.

Вобраз Зары-Венеры ў міфалагічных традыцыях народаў свету. Вобраз Зары-зараніцы, яго архаічныя вытокі, зместава-семантычныя паралелі разглядаліся даследчыкамі розных міфалагічных традыцый індаеўрапейскіх народаў. Тут неабходна зрабіць істотнае ўдакладненне: міфапаэтычны комплекс уяўленняў аб нябеснай багіні Зары, багіні Венеры, а таксама іерафанія самой планеты Венера – гэта па сутнасці тры розныя іпастасі аднаго і таго ж вобраза. Т.М. Штаерман адзначае, што ў рымскай міфалогіі спачатку Венера лічылася багіняй садоў. Пазней яна стала атаясамлівацца з маці Энея Афродытай і, адпаведна, пачала лічыцца багіняй прыгажосці і кахання. Пашырэнню культуры багіні спрыяў славыты сіцылійскі храм Венеры на гары Эрыксе. Надзвычай моцна культ Венеры падтрымліваў Цэзар, які лічыў яе першапродкам дынастыі Юліяў. З распаўсюджаннем усходніх традыцый Венеру пачалі атаясамліваць з Ісідай або Астартай. Культ багіні быў настолькі важным, што ў яе гонар назвалі планету, якую шанавалі як “літасцівае начное свяціла” [7, с. 231–232].

Ю.Д. Петухоў і Н.І. Васільева адзначаюць,

што ў індыйскіх Ведах культ гэтай багіні займаў адно з першых месцаў. Аднак Веды называюць яе не ўласным імем, а ў адпаведнасці з нябесным сімвалам – Зарой (Ушас). У індуізме яна вядома пад назвай Лакшмі. У ведыйскі перыяд мужам Лакшмі лічыўся сонечны герой Індра, адсюль бяруць свой пачатак уяўленні аб шлюбе Зары-Венеры і Сур’і-Сонца [8, с. 257–258].

Л.М. Салавей падтрымлівае ідэю глыбокіх індаеўрапейскіх каранёў славянскай Зары-Зараніцы і адзначае, што яна ёсць ні што іншае, як “персаніфікацыя зары, якая захоўвае рысы яшчэ індаеўрапейскай багіні і праяўляецца найбольш часта ў беларускіх магічных тэкстах-замовах” [9, с. 184]. Даследчык заўважае, што славянская міфалогія не пакінула нам этыялагічных міфаў пра паходжанне Зары, аднак частыя звароты да яе, адлюстраваныя ў замовах, дазваляюць меркаваць, што “ў нашай традыцыі ствараецца вобраз зары-царыцы, краснай дзявіцы, памочніцы Бога (трэба разумець Сонца), блізкай людзям, учынай да іх просьбаў” [9, с. 184]. Роля Зары як памочніцы Бога адлюстравана ў купальскай абрадавай песні, зафіксаванай у Верхнядзвінскім раёне: “А пойдзем, сястрыца, // Пад ясну зарыцу, // Іграй, Сонца, і з зарою! // А возьмем, сястрыца, // Па жмені пшаніцы... // Іграй, Сонца, і з зарою!” [9, с. 185]. З тэкстаў замоў і песень вынікае, што Зара-зараніца – багіня славянскага нябеснага пантэону, якая з’яўляецца нябесным ахоўнікам валхвоў, чарадзеяў, знахараў, “целителей” (руск.) – тых, хто захоўвае старажытныя тайныя веды аб законах пабудовы свету.

Сакральнае стаўленне да “Зары-зараніцы” ў этнакультурнай спадчыне беларусаў. Чаму сталася так, што ў пераліку аб’ектаў нябеснай сферы, якія аказалі значны ўплыў на жыццё чалавека, час Зары-зараніцы ў замовах стаіць на першым месцы: “Зара зару занімаець, свету-сонца бажаець” [5, с. 49], “Святы аўторак, ранняя зара, сонца ўсходзіць...” [5, с. 141]? У традыцыйных светапоглядных уяўленнях беларусаў штодзённы ўсход Сонца ўспрымаўся як той самы акт першастварэння свету з яго ідэальнай бездакорнасцю, той самы момант, калі “не было на зямлі бяды, хвароб і няшчасцяў...”; “ёсць павер’е, што перад надыходам усенародных бедстваў зямля стогне штورانіцы, перад узыходам сонца. Людзі, надзеленыя чуйным слыхам і прытым дасведчаным ў варажбе, могуць чуць гэты стогн і загадзя прадказваць розныя бедствы...” [10, с. 40; 91].

Менавіта гэтыя абставіны і ўмовы зрабілі момант нараджэння новага дня – усход Сонца – і час непасрэднай блізкасці да яго (перад усходам свяціла і адразу пасля яго =

час Венеры) найбольш спрыяльным для выканання абрадавых дзеянняў лячэбнай і прафілактычнай накіраванасці. Па шматлікіх сведчаннях інфарматараў, ад якіх у розны час запісваліся замовы, лячэбныя сеансы з хворымі лепш за ўсё праводзіць два (усход – захад) або тры разы: “Перад усходам, па захадзе Сонца і зноў назаўтра перад самым усходам...” [5, с. 510]; пры лячэнні спуду “замоўленую ваду даваць піць і ёю абмываць твар і грудзі тры разы перад усходам і захадам сонейка” [5, с. 541]; ад вогніку “загаворваць трэба раніцай, калі яшчэ сонца не ўсходзіла”; “ад ліхіх падумаў... прачытаць тры разы да ўсходу сонца” [5, с. 91, 288].

Для беларусаў усход і захад Сонца ўспрымаўся як “Божая мера працы ў полі” [10, с. 256]. Рытуальная “чысціня” гэтага моманту рабіла яго самым спрыяльным у сельскагаспадарчых клопатах: “Перад сяўбою селянін мыецца, надзявае чыстую кашулю – каб жыта было чыстае”; “трэба сеяць пшаніцу раніцай, пакуль куры сядзяць на сядле”, тады яны не будуць псаваць палетак [10, с. 256–257, 261]; саджаць расаду капусты яшчэ да ўзыходу Сонца: “Перад *Благовешчаннем* уночы заўсёды Матка Боска расаду капусты сее... І то найсправядлівейша капуста” [10, с. 321]. “На *Івана Купалу* трэба ўстаць перад усходам Сонца і тройчы адкасіць касою травы, прыгаворваючы: *«Дай, Божа, спор, су ўсіх трох піль»*” [11, с. 484]. Сярод беларусаў бытвала павер’е: на *Купалле* перад усходам Сонца ў мурашніку можна знайсці масла, па форме і памерах падобнае на гусінае яйка, якім лечаць шматлікія хваробы, а той, хто знойдзе, на увесь век стане шчаслівым [12, с. 414].

Асаблівым статусам надзяляўся час Венеры ў святочныя дні. Выключнымі лекавымі ўласцівасцямі валодалі вада і раса ў вясенне-летнім цыкле святкаванняў, узятая ці сабраная на золку, “некранутая” вада, узятая ў *Чысты чацвер* перад самым узыходам Сонца (“пакуль воран варанят не купаў”). Таму, хто прыйдзе на *Радаўніцу* на могілкі раней за астатніх, на працягу года Нябёсы будуць спрыяць ва ўсіх справах: “На *Радаўніцу* мы на могілкі ходзім да ўсходу Сонца. Занясём на *Радаўніцу*, пакладзём усё, што на *Пасху*, і патом прыходзім і самі заўтракаем. А пакуль Сонца ўзойдзе, нам трэба там стаяць. І на *Пасху* на могілкі хадзілі, таксама да Сонца. Хадзілі да магілы апошняга памёршага. Я к сястры первай хадзіла, а тады ўсім адклала. А так пачыналі з самых старэйшых, а тады астальныя” (М.М.В., 1917 г. н., М.П.В., 1917 г. н.). З усходам Сонца звязана некалькі звычайў на *Юр’е*: гаспадар як мага раней ішоў на поле, ставіў

каравай у жыта і глядзеў, што вышэй: калі каравай быў ніжэйшы за рунь, гэта было знакам добрага ўраджаю ў гэтым годзе (К.В.І., 1932 г. н.); выганяць перад усходам Сонца ў поле на жыта статак “як кажуць, на росу, каб говяда пашчыпала рунь. Думаюць, што ад таго жыта добра зародзіць, а говяда будзе вельмі спаснае, бо яму не зашкодзіць нікая ліхая трава і нікая нездаровая вада” [11, с. 426].

Прадуцыравальны характар мелі дзеянні гаспадыні ў калядную раніцу: “*Якая гаспадыня на Каляды раней у печы выпаліць, тая будзе цэлы год раней за іншых выходзіць на работу*”; “*Смецце (на Каляды. – А.К.) трэба высыпаць на выган да сонца, каб куры шлі кляваць на выган, а ні ў агарод*” (С.М.І., 1939 г. н.).

Такім чынам, калі прыняць да ўвагі зместава-функцыянальную тоеснасць каляндарнага, касмічнага года і яго згорнутай мадэлі – сутак, то пачатак года (навалецце) і пачатак сутак (Зара-зараніца) неабходна ўспрымаць як адзін і той жа час Пачатку, першавытокаў, першастварэння. Гэта перыяд, калі цемра хаосу трансфармавалася ў святло Боскай прысутнасці, пачынаўся працяглы працэс касмізацыі хаосу. Адпаведна, у сутачным вымярэнні ноч (хаос) саступала месца Святлу Бога Сонца. Аднак аб тым, што пачыналі акрэслівацца контуры дзённай светабудовы, касмічная прастора заяўляла промнямі Зары-зараніцы і з’яўленнем на ранішнім небасхіле зоркі Венеры.

У семіётыцы міфапаэтычнай традыцыі Сонца займае асноўнае месца, у купальскай, жніўнай, вясельнай паэзіі яно сімвалізуе мужчынскі пачатак. У агромністым масіве народных прыкмет, звязаных з гаспадарчай дзейнасцю, у нарматыўна-рэгулятыўным полі сямейна-родавых абрадаў важную ролю выконваюць фазы Месяца, які часцей за ўсё судносіцца з жаночым пачаткам. Час Венеры застаецца па-за кантэкстам анталогічнай плоскасці зямной экзистэнцыяльнасці. Аднак у замовах і іншых жанрах беларускага фальклору гэты час становіцца абавязковым элементам касмічнай паэтыкі, займаючы галоўнае месца сярод суб’ектаў касмічнага парадку. У нябесным саюзе з Сонцам (цемра-хаос паступова саступае месца святлу-космасу) Зара-зараніца даруе людзям святло-надзею, г. зн. прымае ўдзел у касмізацыі хаосу і маркіруе пачатак светабудовы, светабачання, Свету, у прасторы якога ўсё выразней праяўляецца зямны парадак. Адсюль космас успрымаецца як “дом” існавання небажыхароў, а “зямны дом” як антрапакосм, дзе падтрымліваюць парадак, лад людзі.

Скарачэнні:

Спіс інфарматараў, захавальнікаў народнай традыцыі, ад якіх зроблены запісы ў час фальклорна-этнаграфічных экспедыцый у перыяд з 1999 г. па 2019 г., выкарыстаных у тэксце артыкула:

Скарочана Поўнасцю

К.В.І. Казлова Вера Ізотаўна,
в. Пячонкі Дубровенскага раёна Віцебскай вобласці

М.М.В. Махонь Марыя Васільеўна,
в. Пераходцы Лепельскага раёна Віцебскай вобласці

М.П.В. Махонь Праскоўя Васільеўна,
в. Пераходцы Лепельскага раёна Віцебскай вобласці

С.М.І. Салановіч Марыя Іванаўна,
в. Любонічы Кіраўскага раёна Магілёўскай вобласці

ЛІТАРАТУРА

1. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения и балканистики; под общ. ред. Н.И. Толстого. – М.: Междунар. отношения, 1995–2014. – Т. 4: П (Переправа через дорогу) – С (Сито). – 2009. – 656 с.

2. Загадкі / Акад. навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; [склад.: М.Я. Грынблат, А.І. Гурскі; рэд. тома А.С. Фядосік]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 447 с.

3. Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. / [рэд. А.С. Фядосік]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 560 с.

4. Толстой, Н.И. Очерки славянского язычества / Н.И. Толстой. – М.: Индрик, 2003. – 622 с.

5. Замовы / Акад. навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; [рэдкал.: В.К. Бандарчык, К.П. Кабашнікаў, А.С. Фядосік; уклад., уступ. арт. Г.А. Барташэвіч]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 597 с.

6. Чарадзеіныя казкі / Акад. навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; [склад.: К.П. Кабашнікаў, Г.А. Барташэвіч; рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1973–1978. – Ч. 1. – 1973. – 648 с.

7. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – Т. 1: А–К. – 671 с.

8. Петухов, Ю.Д. Евразийская империя скифов / Ю.Д. Петухов, Н.И. Васильева. – М.: Вече, 2008. – 400 с.

9. Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўнік / склад.: І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд.: Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.

10. Зямля стаіць пасярод свету... / уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча. – Мінск: Маст. літ., 1996. – 591 с. – (Беларускія народныя прыкметы і павер'і; кн. 1.)

11. Жыцця адвечны лад / уклад., прадм. і пер. У. Васілевіча. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 607 с. – (Беларускія народныя прыкметы і павер'і; кн. 2.).

12. Пяткевіч, Ч. Рэчыцкае Палессе / Часлаў Пяткевіч; уклад., прадм. У. Васілевіча; пер. з пол. Л. Салавей, У. Васілевіча. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 2004. – 670 с.

Паступіў у рэдакцыю 29.09.2023